

VAKFİYELER İŞİĞİNDA OSMANLI MAKEDONYASI'NDA BULUNAN PARA VAKIFLARININ SOSYO-EKONOMİK ANALİZİ, 1506-1912

B O R A A L T A Y *

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

M E H M E T B U L U T **

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Osmanlı döneminde Makedonya'da kurulmuş olan para vakıflarının vakfiyeler üzerinden bir sosyo-ekonomik analizini gerçekleştirmektir. Bu anlamda, 1506 ile 1912 yılları arasını kapsayan dönemde 83 adet para vakfı kurulduğu tespit edilmiştir. Vakfiyeler üzerinden elde edilen veriler doğrultusunda, vakıf kurucularının demografik özellikleri ile birlikte, bu vakıflar özelinde sermaye miktarları, ribh oranları ve bu oranlara bağlı olarak getiriler, ücretler ile ilişkilendirilerek analiz edilmiştir. Bu analizler sonucunda, para vakıflarından elde edilen getirilerin ortalama olarak büyük oranda yatırım ve harcamalara aktarıldığı, geri kalanın ücret olarak verildiği tespit edilmiştir. Verilen ücretlerin de ancak yarısının aile fertlerine ücret olarak tahsis edildiği görülmüş olup, verilerden çıkan sonuçlar doğrultusunda kurulan para vakıflarının, vakıf kuruluş amaçlarına uygun olarak kurulduğu ve işletildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Makedonya, Para Vakıfları, Ücretler, Sosyo-ekonomi

SOCIO-ECONOMIC ANALYSIS OF CASH WAQFS AT OTTOMAN MACEDONIA UNDER THE LIGHT OF WAQFIYYAS (1506-1912)

ABSTRACT

The aim of this study is to carry out a socio-economic analysis of cash waqfs by using the registers of waqfs (establishment contracts of cash waqfs), which were active in Macedonia during the Ottoman period. 83 cash waqfs were established between 1506 and 1912. In line with the data obtained from registers of waqfs, the demographical characteristics of the founders and their capital amounts, rates of profit shares and returns have been analyzed in relation to the wages. As a result of these analyzes, it has been found out that the returns obtained from cash waqfs were transferred to the investment and expenditure on a large scale and excess money was given as wages. It has been discovered that only half of the wages were allocated to the members of the family as wages and that cash waqfs operated in accordance with the purpose of their establishment.

Keywords: The Ottoman Empire, Macedonia, Cash Waqfs, Wages, Socio-economy

* Araştırma Görevlisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İktisat Bölümü, E-mail: baltay@ybu.edu.tr

** Prof. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İktisat Bölümü, E-mail: mehmet.bulut@izu.edu.tr

Vakıf kurumları, ortaya çıkışlarından itibaren İslam coğrafyasında iktisadi ve sosyal hayat üzerinde önemli etkileri olan kurumlar olmuşlardır. Bu anlamda, vakıfların sosyo-ekonomik önemi ve toplum üzerindeki etkileri önemli tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmalar ışığında, vakıf kurumları üzerinden yapılan analizler ve özellikle Osmanlı İmparatorluğu üzerinden yapılan araştırmalar eğitim, hastane, altyapı gibi harcamaların bu kurumlar tarafından finanse edildiği ve yine mikro kredi kuruluşları olarak piyasa da rol aldıkları tespit edilmiştir. Erken dönem İslam toplumları kendi dinamikleri içinde kurumları dönüştürmeye başlamışlardır. Bu dönüşen kurumlar içinde en önemli ve uzun ömürlü olanlarından bir tanesi de vakıf müesseseleri olmuştur. Bunun sonucunda vakıf kurumları İslam dünyasında içtimai ve iktisadi hayata önemli katkılarda bulunmuşlar ve muazzam bir devamlılık ile ömürlerini devam ettirmişlerdir. Bu dönüşüm süreci içerisinde ortaya çıkan önemli kurumlardan bir tanesi de “para vakıfları” olmuştur.

Para vakıflarının Osmanlı coğrafyasında ortaya çıkışı, XV. yüzyılda itibaren başlamış, sonraki yüzyıllarda artmıştır. İslam alimlerinin bu kurumların varlığı üzerine gerçekleştirmiş olduğu yoğun tartışmaların XVI. yüzyılda meşruiyete mazhar olması sonucunda para vakıflarının sayısı hızlı bir artış göstermiştir.¹ Diğer taraftan, para vakıflarının özellikle 17. yüzyılda hızlanarak artmasının önemli bir sebebi de dünya ekonomisi ve finans düzeninde ortaya çıkan yeni gelişmeler ve değişen şartlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ticaret hacminin büyümesi, gelişen savaş teknolojisi, uzun mesafeli seferler ve artan nüfusun etkisi ile iktisadi yapı, aynı ekonomiden nakit ekonomisine doğru bir dönüşüm geçirmiştir. (Karaman ve Pamuk, 2002; Tabakoğlu, 2008). Özellikle de para ve finans piyasalarında ortaya çıkan değişime bağlı olarak Amerikan altın ve gümüşlerinin Batıdaki etkisi yanında faizli banka kurumlarının hem ahlak ve hem de hukuken kapitalizmin merkez ülkelerinde kabul edilmeye başlanması bu dönüşümün etkisi ile Osmanlı Devleti kentlerinde üretim ve ticaret için gerekli nakdin sağlanması, kredi ve finans piyasalarında istikrarın sağlanması için bir çeşit yeni faizsiz vakıf anlayışı temelinde kurulmuş finans kuruluşları ihtiyacı doğmuştur. Osmanlı İmparatorluğu bu dönüşümü kendi esnek yapısı içerisinde toplumun değerler sistemi, dünya görüşü ve inancına bağlı kalarak gerçekleştirmiştir. Bu dönüşüm sonucunda da, mikro-finans kuruluşları olarak XV. Yüzyıldan itibaren

1 Tartışmaların ayrıntıları için, Mandeville, Jon (1979) Usurious Piety: The Cash Waqf Controversy in the Ottoman Empire, *International Journal of Middle East Studies*, 10 (3), ss. 289-308.

Osmanlı toplumunda para vakıfları ortaya çıkmış ve sonraki yüzyıllarda yaygınlaşmıştır.

Para vakıflarının değişen iktisadi ve finansal şartlar karşısında ortaya çıkması ile beraber farklı tartışmaları da gündeme getirmiştir. Bu tartışmalardan birisi, bu kuruluşların Osmanlı toplumu içerisindeki varlıklı bireylerin servetlerini vakıflar yoluyla aile bireyleri lehine miras bırakması şeklinde algılanmış olmasıdır. Tartışma konularından biri de, vakıfların sermayenin tek bir havuzda toplanmasını da engellediği ve bunun da ekonomik kalkınmanın önünde önemli bir engel olduğu yönündeki yaklaşımdır (Kuran, 2003; 2004). Diğer önemli bir tartışma konusu da, para vakıflarının en üst düzey yöneticisi olan mütevellilerin vakfedilen paraları kendilerinin borçlanarak, büyük tüccarlara daha yüksek kar oranları ile aktarıldığı yönündeki yaklaşımlardır (Çizakça, 2000; Pamuk, 2004). Bu tartışma konularına bu makale sınırları içinde cevap vermek tabiatıyla makalenin sınırlarını zorlayabilir. Ancak para vakıflarının elde ettikleri getirilerin büyük bölümünün ücret olarak dağıtılıyor olduğu gerçeğine işaret etmek yerinde olacaktır.

Bu çalışmada, vakıfların sosyo-ekonomik hayata olan etkilerini analiz ederken, özellikle para vakıfları üzerinden yürütülen tartışmalara da belli düzeyde ışık tutulacaktır. Bu analiz gerçekleştirilirken, Osmanlı Devleti'nin Balkan coğrafyasında bulunan Makedonya'da kurulmuş para vakıfları vakfiyeler üzerinden gerçekleştirilecektir. Makedonya'nın seçilmesinin temel sebepleri şu şekilde özetlenebilir. Öncelikle, Osmanlı Balkan coğrafyası imparatorluğun önemli ticaret ve sanayi bölgeleri olmuştur. Avrupa'ya olan yakınlığı nedeni ile imparatorluk bu coğrafyaya farklı bir önem atfetmiştir. Bununla beraber, Makedonya Osmanlı Devleti'ne katıldığı dönemden itibaren istikrarlı bir şekilde imparatorluk içerisinde varlığını sürdürmüştür. Diğer balkan ülkelerine göre, 1912 senesine kadar politik ve ekonomik dalgalanmalar olmasına rağmen, en istikrarlı Balkan ülkesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenlerden ötürü, Makedonya'da kurulmuş olan ve 83 tanesi tespit edilen para vakıfları anlamlı bir örneklem olarak bu çalışmada kullanılmıştır. Vakfiyelerin verileri ışığında, vakıf kurucularının sosyo-ekonomik yapıları incelendikten sonra, vakfiyelerde belirtilmiş olan, vakıf sermayesi, ribh oranı ve getirilerin nasıl bölüştürüldüğü analitik olarak incelenecektir.

Çalışmanın birinci bölümünde vakıfların genel bir incelemesi ile beraber Osmanlı para vakıflarının bir incelemesi gerçekleştirilecektir. İkinci bölümde ise, çalışmanın verilerinin toplandığı vakfiyeler verilecektir. Bir başka de-

yişle, kısaca bir vakfiyenin anatomik yapısı incelenecektir. Üçüncü bölümde ise, vakfiyeler ışığında Makedonya para vakıfları üzerinden sosyo-ekonomik analiz yapılacaktır. Bu analiz üç basamaktan oluşmaktadır. Bunlardan ilki, vakıf kurucularının sosyal konumlarıdır. İkinci adımda, vakıfların sermayeleri, ribh oranları ve bunlara bağlı olarak getirilerin seyri incelenecektir. Son olarak ise, vakfiyelerde geçen ücretlerin bir analizi yapılacaktır.

Vakıf Kurumlarının Mahiyeti ve Seyri

Vakıfların ortaya çıkmasının temelinde iyiliği ve hayrı ebedileştirme düşüncesi ve inancı yatmaktadır. Erken İslam dönemlerinde hayır işleri için varlıklı müslümanlar gelirlerinin bir önemli bir kısmın infak ediyorlardı. İslam Peygamberi Hz. Muhammed (SAV) her hayatın temel konularında olduğu gibi yardımlaşma, dayanışma ve deyi yerindeyse yardım yapmanın da prensiplerini oluşturmuştur. Tarihsel süreç içinde müslümanların tüm varlıklarının üçte birini kendine ayırıp miras bırakma, üçte birini çocuklarına dağıtma ve üçte birini de hayır olarak bağışlaması şeklinde bir teamülün olduğu söylenebilir. Bu sayede, islam coğrafyasında özel mülkiyetin vakfedilmesi ile sağlık, gıda ve eğitim gibi kamu mallarının üretimi sağlanmış olmaktadır (Koehler, 2010; 6). Benzer şekilde, vakıf sistemi sosyal refah ile alakalı olduğu kadar ülkedeki eğitim, sağlık ve sosyal yardım, diyanet ve bayındırlık yatırımlarını yürüten bir sektör (Ateş, 1982:52) olarak mali sistemin üçüncü bir alt ögesi olarak şekillenmiş olduğu değerlendirilmektedir. Lüks tüketim ve israf yasakları sayesinde harcanabilir gelirlerin vakıflar yolu ile yeniden dağıtılarak kaynaklar toplum refahının artırılmasına yönlendirilmiş olmaktadır. Bir başka deyişle, tüketici rantının yüksek olduğu mallara daha yüksek fiyat ödeyebilme takati, fiyat farklılaştırması yoluyla lüks tüketimde israf edilmeden toplumsal ve sosyal refahın artmasına yardımcı olmaktadır (Tabakoğlu, 2008; 231). Daha da önemlisi, vakıflar oluşan servetlerin atıl kalmasını engelleyen önemli iktisadi mekanizmaların başında gelmektedirler (Berki, 1969: 3).

Bahsedilen özellikleri ile vakıf kurumlarının zaman içerisinde İslam toplumlarında önemli oranda arttığı görülmektedir. Köprülü (1942)'nin aktardığına göre, Mouradgea d'Ohsson ve M. Gatteschi, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gayri menkul servetin büyük bir kısmını vakıfların teşkil ettiğine inanmaktadır. Yine Zeys, Cezayir Fransız işgali altına düştüğü sırada gayrimenkullerin ve arazilerinin yarısının vakıflara ait olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca P. Bonnard Tunus arazilerinin yaklaşık üçte birinin vakıflara ait

olduğunu belirtmiştir. 16. yüzyıl başlarında, Osmanlı iktisadi yapısı içinde toprakların %20'si vakıf sistemi içerisinde görünmekte iken, bu dönemde vakıfların toplam kamu gelirleri içindeki payın %12'si vakıf gelirlerinin bütçeye göre oranını göstermektedir ve bu oran 18. yüzyılda %25'lere kadar çıkmıştır (Tabakoğlu, 2008). Yapılan daha ayrıntılı analizler vakıfların yüzyıllara göre miktarları hakkında daha ayrıntılı veriler sunabilmektedirler. 17. yüzyılda yaklaşık 1163 vakıf kurulduğu tespit edilmiş olup, bu vakıfların %34'ü aile vakfı iken, geri kalan bölümünün hayır için kurulmuş vakıflar olduğu tespit edilmiştir (Yüksel, 1990: 147-149).² Bir sonraki yüzyılda ise, yaklaşık 6000 vakıf kurulduğu tespit edilmiştir. 19. yüzyılda ise, yaklaşık 9000 vakıf kurulduğu anlaşılmakta ve bu vakıfların sadece %15'nin aile vakfı olduğu sonucuna varılmaktadır (Yediyıldız, 1982a: 28-29).

Vakıf, İnsan ve İktisat

Osmanlı ekonomisi üç ana ekonomi politikasına dayanıyordu; arz ekonomisi, gelenekçilik ve mali istikrar (Genç, 2000; 47). Ekonomik zihin, kültür, normlar ve ortaya çıkan kurumlar bu üç temel politika ile yakından bağlantılıdır. Bu politikalar anlaşılmadan, vakıf kurumlarının Osmanlı ekonomisi içerisindeki yerinin de tam olarak anlaşılması mümkün olmayacaktır. Bu nedenle, Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik zihniyetinin kısaca özetlenmesi önemlidir.

İslam ekonomilerinde, belirli grupların refahından ziyade, zenginliğin topluma yayılması temel öncelik ve hedeftir. Bu yaklaşım Osmanlı ekonomik politikasını etkilemiş ve dolayısıyla İmparatorluğun temel amacı bolluk ekonomisi etrafında şekillenmiştir. İncalcık (2000: 83) bu ekonomik amaçları, Allah'ın rızasının elde edilmesi şeklinde genişletmektedir. Böylelikle, öncelikli hedefler, yoksulları korumak, gelecek kuşaklara kaynak ayırmak ve toplum hayatında daha iyi koşulları (*ibadullahın terfi ahvalini*) temin etmektir. Kısacası, temel öncelik, kar ya da rant elde etmekten ziyade toplumsal zenginliği sağlamak ve yaygınlaştırmaktır. Bu amaca yönelik en önemli hususlardan biri, devletin tüketim mallarına müdahalesinde izlenebilmektedir. İstikrarlı fiyatların korunması, dolayısıyla enflasyon baskısının azaltılması ve manipülasyondan tüketicilerin korunması için, temel tüketim malları ve kalite üzerindeki fiyat dalgalanmaları merkez tarafından düzenlenmiştir.

2 Daha ayrıntılı bilgi için, Yüksel, H. (1990) Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü Üzerindeki Araştırma (1585-1683), basılmamış doktora tezi, Tablo II.

Bu ekonomik politikalara ek olarak, Pamuk (2004; 2009; 2010), kurumların esnek ve pragmatik yapısını gösteren Osmanlı İmparatorluğu'nun kurumsal çevresine vurgu yapmaktadır. Pamuk, bu esneklik ve pragmatizmin, düzenlenen kurumların merkantilist ya da kapitalist kurumlar kurmak yerine sıkı kurallara, geleneklere, din, kültür ve davranış kalıplarına dayandığını düşünmektedir. Pamuk'a göre (2000: 106), bu esnek ve pragmatist yapı, müslümanlar, hıristiyanlar ve diğer toplumsal kesimler arasında işbirliği sağlayan devşirme sistemiyle doğrudan ilişkilidir . Bu durum, İmparatorluk içinde daha az şiddet ve ortak amaç ile gelişmeyi tetiklemiştir. Osmanlı yönetimi, devşirme kurumuna ek olarak, kurumlarını geçmiş devletlerden ve diğer toplumlardan dönüştürme konusunda da esnek olmuştur. Yönetici elit, fethedilen bölgelerdeki yerel bazı kurumları koruyarak toplumsal refahın artmasını amaçlamıştır.

Piyasada, üreticiler ve tüccarların asıl amacı, mal ve hizmetleri en yüksek kar seviyesinde satmaktır. Bu hedefi gerçekleştirmek için üreticiler ve satıcılar, en düşük maliyetle malları almaya ve bunları en yüksek fiyata satmaya çalışırlar. Dahası, üreticiler, fiyatların ve kârların düşmesine neden olan politikalardan da rahatsızlık duymaktadırlar. Diğer taraftan, tüketicilerin temel amacı da, en düşük fiyatla en kaliteli ürünleri satın almaktır. Bu noktada Genç (2000) e göre imparatorluğun arz politikası, tüketicileri korumayı hedeflemiştir. Başka bir deyişle, pazardaki büyük miktarda tüketiciye daha düşük fiyatlı kaliteli mallar ve hizmetler sunmak iktisadi zihniyetin temel hedefi idi. Bu amaca ulaşmak için, Osmanlı İmparatorluğu iç ve dış ticarete müdahaleci olmayı tercih etmiştir. Bununla birlikte, bu amaca ulaşmak için daha esnek politikalara başvurulmuş, ve böylece, para vakıfları İmparatorluğun kurumsal esnekliğinin bir denge noktası olarak ortaya çıkmıştır.

İmparatorluğun ikinci politikası, toplumsal düzenin, kültürün ve toplumun normlarının korunmasıyla çoğunlukla ilişkili olan gelenekçiliktir. Toplumdaki çeşitli ekonomik yaşam alanlarını düzenleyen kuralların ana kaynağı İslam'dı. Bu nedenle, İslam hukukunun yayılması ve düzenin bu kurallar çevresinde oluşturularak yaymak Osmanlı İmparatorluğu'nun belirleyici politikalarından bir tanesi olmuştur. Bu politika aynı zamanda, bir finans kuruluşu olarak vakıflar, kapitalist bankacılık mekanizması yerine ortaya çıkmasının temel yapı taşlarından birini oluşturmuştur yaklaşımını destekler niteliktedir.

Üçüncü politika, mali istikrar şeklinde adlandırılmaktadır. Bu politika, diğer politikalarından farklı basit amaçlara sahipti. Ana hedef, devlet gelirlerini belirli bir seviyede istikrarlı bir şekilde tutmak ya da belirli oranlarda artırmaktır. Bu nedenle bütçedeki mali yükü hafifletmek büyük öneme sahip olmuştur. Bilindiği üzere, bu hedefin en önemli unsurlarından bir tanesi giderlerin azalmasıyla mümkün olabilmektedir. Bu sebeple, topluma kamu mallarını üretme ve sağlama fonksiyonu vakıflar üzerinden yürütülmüştür. Başka bir deyişle, vakıflar doğrudan iktisadi katkısının en önemli payı bu anlamda ortaya çıkmıştır.

Vakıfların ortaya çıkması ve süreç içerisinde artmalarının temel sebeplerine ek olarak toplumsal ve sosyal etkilerinde etkileri olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda artan nüfusun vakıfların sayısı üzerindeki etkisi azımsanmayacak derecede bir öneme sahiptir. Çünkü İslam devletlerinde ve Osmanlı İmparatorluğu'nda sosyal hizmetler, bayındırlık ve alt yapı gibi harcamalar büyük çoğunlukla devlet tarafından üstlenilmemiş, tam tersine vakıf kuruluşları tarafından finansmanı teşvik edilmiştir. Artan nüfus baskısı bu tip harcamaların da artmasına sebep olurken, nüfus ile orantılı olarak artan vakıfların sayısı, maliyetlerin merkez bütçeye bir yük getirmeden karşılanmasına sebep olmuştur. Kısaca, tarihin bize gösterdiği üzere, vakıf kurumları, pek çok devletin zamanı içinde öneremediği sosyal hizmetlerin İslam dünyasında ve Osmanlı coğrafyasında gerçekleşmesine sebep olmuştur (Çizakça, 2002; 264). Bu çerçevede Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim ve öğretim kurumlarının, sağlık kurumlarının ve sosyal refahın büyük oranda vakıflar tarafından finanse edildiğini özellikle de ifade etmek gerekir (Öztürk, 1993).

Vakıf kuruluşları sadece dini hizmetler için gerekli müesseseler olarak kurulmamış, bu dini hizmetlerin idame ettirilebilmesi ve uzun dönemde istikrarlı şekilde devam ettirilebilmesi için gerekli ekonomik örgütlerin kurularak finansman ihtiyacı ayrıca sağlanmıştır (İnalçık; 2006). Kurulan hanlar, bedestenler, dükkânlar gerek dini hizmetlerin finansmanı gerekse de diğer sosyal faaliyetlerin iktisadi kaynak ihtiyacını karşılamak için ayrıca vakıflar kurulmaktaydı (Divitçioğlu, 2010: 51). Osmanlı İmparatorluğu tüccarlar ve kervanları için ticaret yollarının belirli ve önemli noktalarında zaviyeler, kervansaraylar ve hanlar kurmuştur. Bu yapılar sayesinde imparatorluk sınırları içerisinde ticaret hem daha güvenli hem de tüccarlar açısından daha maliyetsiz bir hal almıştır. 1530 senesinde sadece Anadolu coğrafyası içinde 622 zaviye tespit edilmiştir (İnalçık; 2006). Vakıf bünyesinde kurulan mekteplerin, medreselerin, külliyelerin, yolların, köprülerin ve darüşşifaların vb. diğer

kritik ve sosyal hayata doğrudan etkisi olan yapıların finansmanı yine vakıf bünyesinde kurulmuş olan, finansman getirisi yüksek kurumlar tarafından finanse edilmekteydi. Buradan yola çıkarak, vakıf kurumlarının elde ettiği karları öncelikle sosyal refahı artıran, gelir dağılımını eşitleyecek hizmetlere kullandığını, daha sonra elde kalan karların ve tasarrufların yeniden yatırıma dönüştürülerek yüksek getiri getiren faaliyetlere aktarıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Sonuç olarak Osmanlı İmparatorluğu, ekonominin tamamında ve toplumda merkezi konumunu korumaya devam etmiş ve mülkler (toprak, vb.), loncalar, pazarlar gibi ekonomik kurumlar üzerinde güçlü bir kontrolü uzun bir dönem elinde tutmayı başarmıştır (Bulut, 2008: 793). Bu kurumlara ek olarak vakıflar merkez yönetim tarafından da desteklenmiş ve teşvik edilmiştir. Temel olarak birincil amaç, kendi kendine yeterli bir ekonomik yapıyı sağlamak olmuştur. Dolayısıyla, doğal ekonomik kurumlara ek olarak vakıflar, kendi kendine yeterliliği gerçekleştirmede ve ekonomide refahın yeniden dağıtılması anlamında, Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomi politikaları ile yakından ilişkili bir şekilde çok önemli bir rol üstlenmiştir.

Toplumun faydasını ve sosyal refahını artırmak için yapılan yatırımlara finanse etmek adına para vakıfları, vakıf kurumlarının bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır. Yatırımlar çoğunlukla sağlık, eğitim, altyapı gibi bölgesel harcamaları finanse etmiştir. Para vakıfları, büyük oranda toplum içerisindeki refah seviyesi yüksek bireyler tarafından hem bu dünyadaki yatırım hem de ahiret hayatındaki kazançlar hesap edilerek ortaya çıkan ve gelişen kurumlardır. Vakıf kurucularının vakfettiği kaynaklar, hayır işlerinin temini, yatırımlar, kamu harcamaları, kredi ve finans işlemleri için kullanılmışlardır. Kredi işlemlerinde sermaye, borç ödemelerini % 10 ile % 15 arasında değişen miktarlarda teminat altına alan bir sözleşme ile borçluya devredilmekteydi. Borç ilişkisinde ortaya çıkan getiriler ise, vakfın amaçlarını gerçekleştirmek için kullanılmıştır. Kısaca, vakıflar, köylerden geniş illere kadar uzanan geniş yerleşim alanlarında yaygın kurumlar olmuş ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki birçok köy ve kasabanın temel bileşenlerini oluşturmak adına önemli rollere sahip olmuşlardır (İnalcık, 2006: 125).

Makedonya Para Vakıfları

Bu çalışmada, XVI. başlangıcından itibaren Makedonya'da kurulmuş olduğu tespit edilen 83 adet para vakfı tespit edilmiştir. Vakfiye olarak ad-

landırılan bir vakıf sözleşmesi, ilgili para vakfı hakkında hukuki kuralları ve iktisadi verileri sağlayan bir belgedir. Bu belgeler çoğunlukla Türkiye Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde muhafaza edilmektedir. Standart bir vakfiye, vakfeden kişinin kim olduğunu, cinsiyetini ve varsa toplum tarafından kullanılan unvanını içermektedir. Bununla beraber, vakıf kurulduktan sonra vakfın işletilmesinden sorumlu mütevellinin de ismi, cinsiyeti ve varsa unvanı takip edilebilir. Ayrıca, vakıf kuran kişinin bu vakfı nerede kurduğu ve kurucunun nereli olduğu ayrıntılı bir şekilde sözleşme de geçmektedir.

Demografik açıklamaların ardından, vakfedilen sermaye miktarı verilmektedir. Vakfedilen sermaye miktarının ribh oranı ve hangi şartlar ile borç olarak verileceği sözleşmenin devamında ayrıntılı şekilde verilmektedir. Ribh oranından sonra, sermayeden elde edilen getirinin nasıl kullanılacağı ve hangi kalemlere harcanacağı belirtilmektedir. Vakıf kapsamında istihdam edilecek görevliler, alınması gerekli olan mallar, varsa tamir ve onarım masrafları sözleşmede belirtilmektedir. Son olarak, vakfın hukuki arka planı verilerek sözleşme tamamlanmaktadır. Her bir vakfiyede eğer bir görevli istihdam edilecekse günlük ya da yıllık ücretleri net bir şekilde verilmektedir. Ayrıca, müteveli ücretleri de benzer şekilde verilmektedir. Bunun dışında, vakfın yapacağı yatırım harcamaları ise miktar belirtilmeden, fakat hangi alanda yatırım yapılacağı belirtilerek açıklanmaktadır.

Veriler

Bu çalışma kapsamında, Makedonya bölgesinden tespit edilmiş 83 vakfiyeden bazı veriler analizler için elde edilmiştir. Elde edilen vakfiyeler 1506 ile 1912 yılları arasını kapsamaktadır. Her bir vakfiyede, vakfedilen sermaye miktarı net olarak belirtilmiştir. Özellikle 16 ve 17. yüzyılı kapsayan vakıfların sermaye miktarları akçe cinsinden belirtilmiştir. Daha sonraki dönemlerde ise, sermaye miktarları kuruş cinsinden hesaplanmıştır. Sermaye miktarlarının analiz edilmesi açısından, bütün para birimleri akçeye çevrilmiş olup, kuruş-akçe oranları vakfiyelerden tespit edilerek para dönüşümleri gerçekleştirilmiştir. Tablo 1. vakfiyelerden elde edilen kuruş akçe değerlerinin bir özetini sunmaktadır.

Tablo 1. Vakfiyeler İşığında Altın-Kuruş-Akçe Değerleri

Para Birimi	Karşılık	Tespit Edilen Sene
1 Riyal Kuruş	80 Akçe	1685'e kadar
1 Esedi Kuruş	70 Akçe	1685'e kadar
1 Kuruş	120 Akçe	1761 ve Sonrası
1 Mecidiye	100 Kuruş	1830'dan İtibaren
1 Osmanlı Altını	100 Kuruş	1830'dan İtibaren

Not: Pamuk'un (2000) tespitlerine göre, 1 Kuruş= 120 Akçe (1690'lardan itibaren) ve 1 Mecidiye ve 1 Osmanlı Altını= 100 Kuruş (1820'lerden itibaren).

Bu anlamda ilk olarak, vakfiyelerde tespit edilmiş olan kuruş ve altın cinsinden değerler öncelikle akçeye çevrilmiştir. Bütün vakfiyelerin akçe olarak belirlenmiş sermayeleri, gerçek değerlerin hesaplanması adına gümüşe çevrilmiştir. Pamuk (2000)'un Osmanlı paralarının gümüş içeriğini sunduğu veri setleri, verilerin gümüşe çevrilmesi sürecinde kullanılmıştır.³ Benzer süreç, vakıf sermayelerinden elde edilen getirilerin ve ücretlerin gümüş cinsinden bulunmasında da kullanılmıştır.

Vakfiyelerden ücretlerde çıkarılmıştır. Fakat, her bir vakfiyede istihdam edilen kişilerin meslek grupları farklı olduğu için, analizlerin daha sarıh bir şekilde olması açısından meslek grupları tablo 2'deki gibi sınıflandırılmıştır. Buna göre;

Tablo 2. Vakfiyelere Göre Meslek Grupları

Ücret Tasnifi	Meslek Grubu
ÜCRETLER*	İMAM
ÜCRETLER**	HATİP
ÜCRETLER***	MÜDERRİS, ALİM ve Benzeri
ÜCRETLER****	MÜTEVELLİ
ÜCRETLER*****	Kandil Yakanlar, Tamirci, Talebe, Katip, Hizmetkar, Aşçı vb.

Bu noktadan sonra, yapılan sosyo-ekonomik analizlerde ücretlerin seyri tablo 2'de verilmiş olan gruplara göre izlenecektir.

3 <http://www.ata.boun.edu.tr/faculty/sevketpamuk/dataseries>

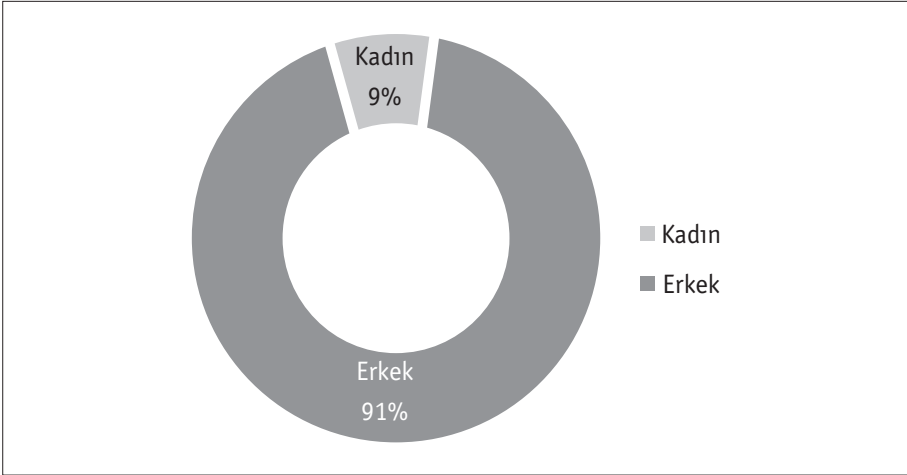
I. Vakfiyelere Göre Makedonya Para Vakıflarının Sosyo-Ekonomik Analizleri

Bu bölümde, Makedonya bölgesinde tespit edilen 83 para vakfının vakfiyeler ışığında sosyo-ekonomik analizi yapılacaktır. Bu anlamda, ilk bölümde vakıf kurucularının bazı demografik özellikleri tahlil edilecektir. İkinci bölümde ise, vakfiye sözleşmelerinde tespit edilen sermaye miktarlarının, ribh oranlarının ve getirilerin seyri verilecektir. Son olarak, ücret analizleri yapılarak, literatürde tespit edilen bazı problemlere cevap aranmaya çalışılacaktır.

Demografik Analizler

Vakfiyeler ışığında tespit edilen demografik veriler, vakıf kurucularının cinsiyetleri olmuştur. Buna göre, tespit edilmiş olan 83 para vakfının kurucularının yaklaşık %91'i erkek iken, yalnızca %9'luk kısmı kadınlardan oluşmaktadır.

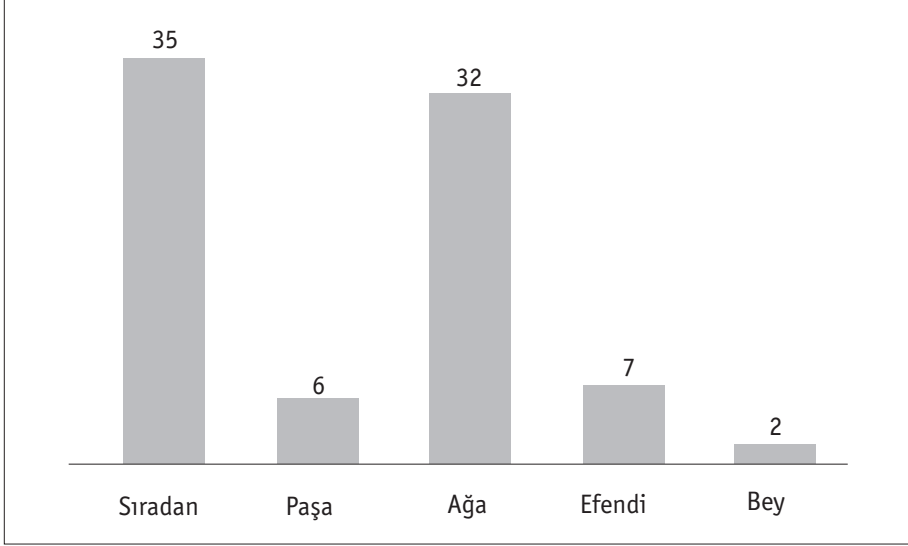
Şekil 1. Vakıf Kurularının Cinsiyet Dağılımı

Demografik analizlerin belki de en sıra dışı sonucu, vakıf kurucularının unvanlarının dağılımında ortaya çıkmıştır. Unvan dağılımlarının analizlerine geçmeden önce, unvanların Osmanlı toplumu içerisindeki sıralamalarının verilmesi faydalı olacaktır. Bu anlamda, tespit edilen unvanlar içerisinde en önde gelen unvan Osmanlı toplum yapısı içerisinde Paşa'lık unvanıdır. Bu unvanın ardından Bey unvanı gelirken, devamında ise sırasıyla Ağa ve Efen-

di unvanları gelmektedir. Bu sıralama analizin sonuçları açısından önemlidir. Çünkü unvanlar, aynı zamanda ekonomik refahın da bir göstergesidir.

Şekil 2. Vakıf Kurucularının Unvanlara Göre Dağılımı

Şekil 2’de görüleceği üzere unvan dağılımında baskın 2 grup mevcuttur. Bu grupların en büyüğü ise unvanlı bireylerin aksine, herhangi bir unvan taşımayan bireylerdir. Bir başka deyişle, tespit edilen 83 adet para vakfının 35 tanesi herhangi bir unvanı olmayan bireyler tarafından kurulmuştur. Bu grubu ise, tespit edilen unvanlara ve bu unvanların sıralamasına göre üçüncü sırada bulunan, Ağa unvanı taşıyan bireyler oluşturmaktadır.

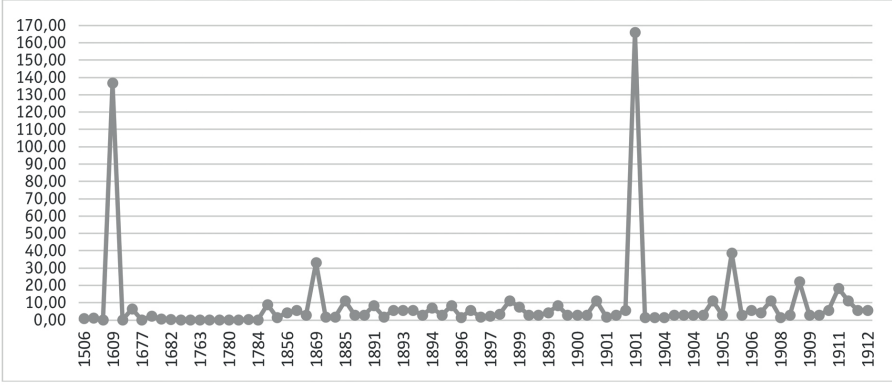
Demografik veriler ışığında, vakıf kurucularının unvanları göz önüne alındığında, para vakfı kurucuları, herhangi bir unvanı olmayan ya da unvan sıralamasında üçüncü grubu oluşturan Ağa unvanlı bireyler yer almaktadır. İktisadi olarak ele alındığında, para vakfı kurucuları refah düzeyi ortalamaya yakın kişilerden oluşmaktadır. Servetlerini kaçırmak isteyen yüksek refaha sahip grupların, Makedonya özelinde para vakıflarına yönelmediği görülmektedir. Dolayısıyla, para vakıfları bir servet kaçırma aracı olarak değil, işlevine ve amacına uygun olarak kurulmuş kurumlardır varsayımında bulunmak Makedonya özelinde yanlış olmayacaktır.

Sermaye, Ribh ve Getiri Analizleri

Analiz kısmının bu bölümünde, vakıf sözleşmelerinde tespit edilen temel demografik özelliklerin ardından gelen, vakıf sermaye miktarları, ribh oranları ve getirilerinin seyri analiz edilecektir. Analizlere geçmeden önce, grafiklerin okunması adına, nasıl oluşturulduklarının verilmesi önemlidir.

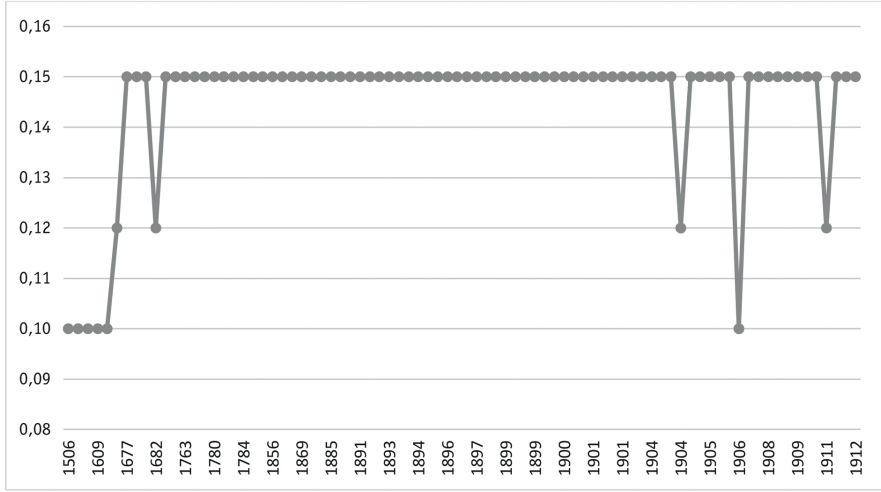
Bu anlamda, vakfiyelerden elde edilen sermaye miktarları önce akçeye daha sonra gümüş miktarlarına çevrilmiştir. İlk para vakfı olan 1506 senesinde kurulmuş vakfın gümüş cinsinden sermaye miktarına “1” değeri verilmiştir. Bu değer üzerinden, diğer para vakıflarının sermayelerinin reel değeri hesaplanmıştır. Bu hesaplar ışığında şekil 3 ortaya çıkmıştır.

Şekil 3. Yıllara Göre Vakfedilen Sermayenin Seyri

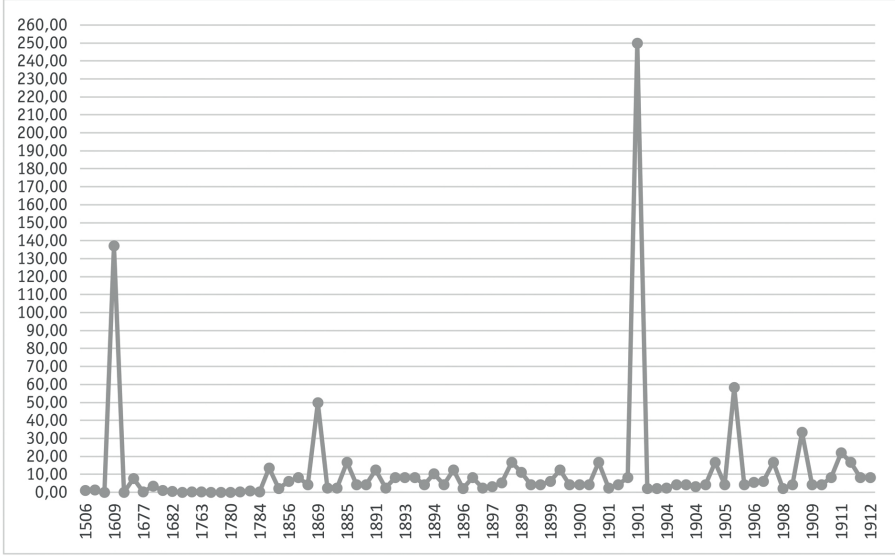
Şekil 3 incelendiğinde, Makedonya para vakıflarının kuruluşundaki sermaye miktarları reel değerleri ile incelendiğinde yatay bir eksen üzerinde gitmektedir. 0 ile 10 arasındaki noktalarda, sermaye miktarları reel olarak 1 ile 10 kat arasında artmaktadır. Fakat, bazı yıllarda 40 kat ila 170 kat arası büyük sermayeli vakıflar da mevcuttur. Bu istisnai vakıflar, refah seviyesi yüksek paşalara ait olup, grafikte görüleceği üzere sayıları 4 ve ya 5 ile sınırlandırılabilir.

Şekil 4. Yıllara Göre Ribh Oranlarının Seyri

Vakfiyelerden elde edilen ribh oranlarının seyri ise şekil 4'de verilmiştir. Şekilde görüleceği üzere, ilk kurulan para vakıflarında ribh oranı % 10 iken bu oran, daha sonra % 12'ye ve % 15'e yükselmiştir. Belirli yıllarda ribh oranı tekrar % 12 ve % 10 seviyesine düşmüş olsa da, büyük oranda % 15 seviyesinde kalmıştır. Genel olarak bakıldığında ise, süreçte ortalama %14'lük bir ribh oranı hesaplanmıştır.

Şekil 5. Yıllara Göre Getirilerdeki Değişim

Şekil 5’de ise sermaye ve ribh oranlarından meydana gelen getirilerin seyri görülmektedir. Sermaye hesaplarında olduğu gibi, getirilerin de önce akçe değerleri bulunmuş olup, daha sonra bu değerler gümüş cinsinden tekrar hesaplanmıştır. Bulunan sonuçlar neticesinde, ilk para vakfının gümüş cinsinden getirisine “1” değeri verilerek, gelecek yılların reel değerleri hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlar, sermaye miktarları ile benzer sonuçlar vermiştir. Bir kaç istisna büyük ölçekli vakıf dışında, getiri miktarları reel olarak yatay bir seyir izlerken, büyüme oranları 1 ila 20 kat arasında kalmıştır.

Ücret Analizleri

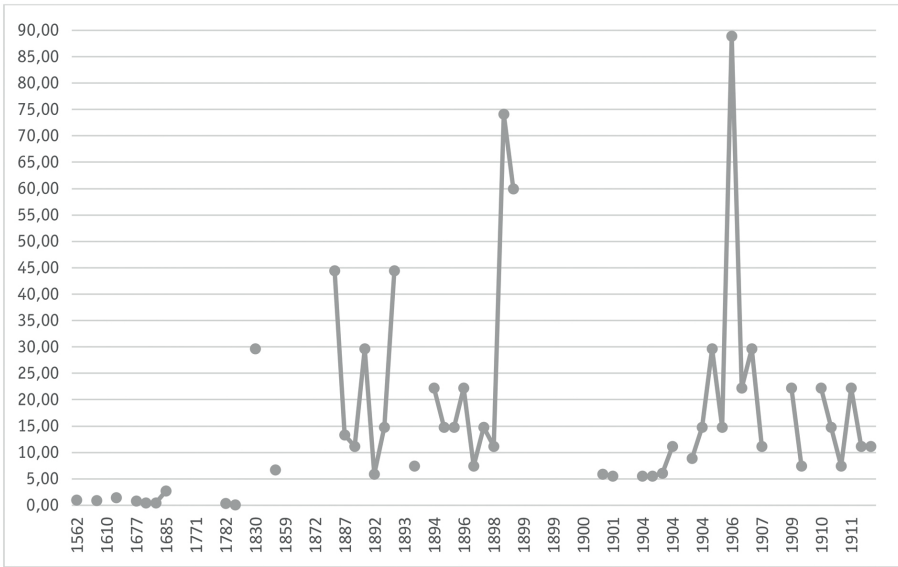
Vakfiyelerde ribh oranı belirtildikten sonra, elde edilen getirinin nasıl kullanılacağı da ayrıntılı bir şekilde belirtilmektedir. Getirilerin transferlerini iki ayrı ayak üzerinde incelemek mümkündür. Bunlardan ilki istihdam edilen bireylerin ücretleri, ikincisi ise vakıf sözleşmesinde belirtilen yatırımlar ve ya harcamalardır. Bu anlamda, tespit edilmiş vakfiyelerde belirtilen ücretlerin analizleri aşağıda yapılmıştır.

İlk olarak, vakfiyelerde “yıllık kuruş” ya da “yevmi akçe” şeklinde belirtilen ücretler, akçeye çevrilmiş ve yıllık olarak hesaplanmışlardır. Yıllık olarak kullanılan çalışma günü ise 360 gün alınmıştır. “Yıllık akçe” olarak bulunan

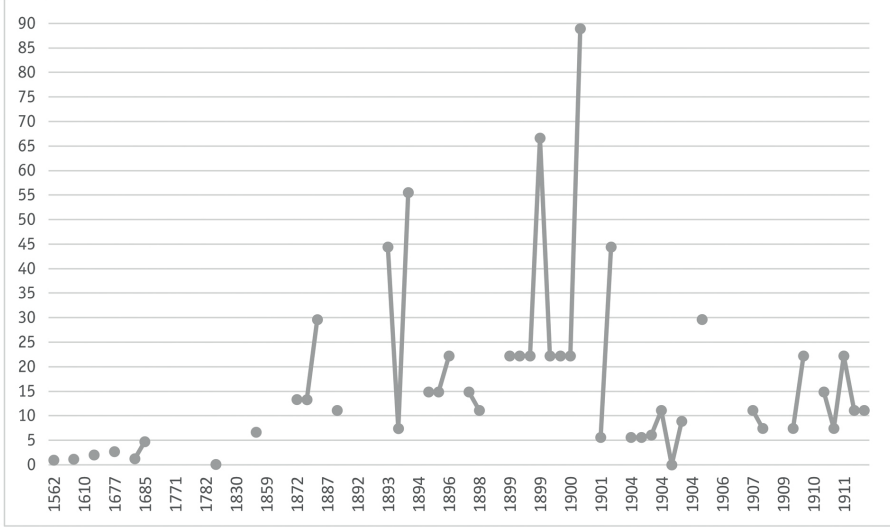
değerler yine her yıl için gümüş cinsinden hesaplanmıştır. Bu hesap sonunda, ilk vakfiyede ortaya çıkan ücrete “1” değeri verilerek, diğer yılların reel değerleri tespit edilmiştir.

Tablo 2’de de görüleceği üzere ücret alan gruplar 5 farklı sınıfa ayrılmıştır. Bunlardan birinci grubu oluşturanlar imamlardır. Bu ücret grubu vakfiyeler üzerinde en çok ücret alan iki baskın gruptan bir tanesidir. İkinci grup ise hatiplerden oluşmaktadır.

Şekil 6. Yıllara Göre Birinci Grup Ücretlerdeki Seyir

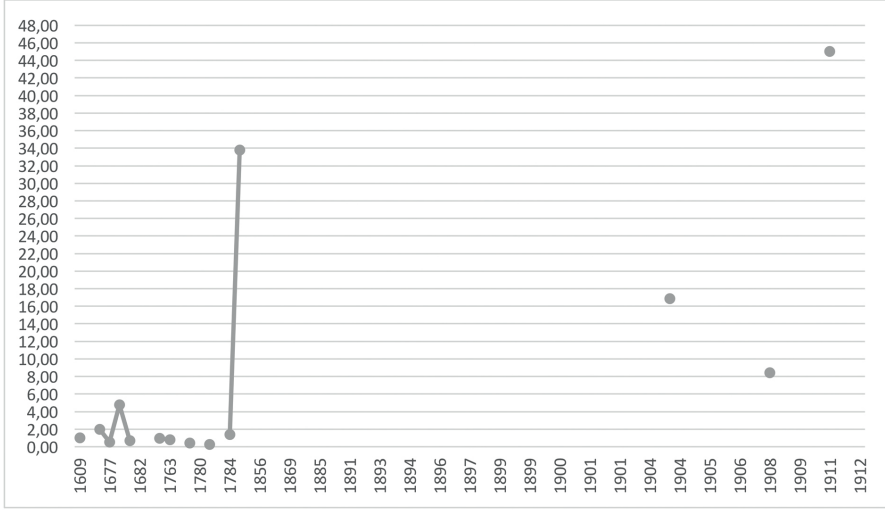

Şekil 6, tablo 2 de verilen birinci grup olan imamların ücretlerinin reel değerler üzerinden seyrini vermektedir. Birinci gruba ait ücretler, belirli sıçramalara rağmen ortalama olarak 20 ila 25 kat artmaktadır. Yüksek ücretlerin ortaya çıktığı noktalarda ise, büyük sermayeli para vakıflarının ödediği yüksek ücretler yansımıştır. Bu uç noktalar göz ardı edildiğinde, 19. yüzyılın ortalarına kadar yatay bir seyrinde artan ücretler (1 ila 5 kat), daha sonraki dönemde ise ortalama 20 ila 25 kat arasında artış göstermiştir.

Şekil 7. Yıllara Göre İkinci Grup Ücretlerdeki Seyir

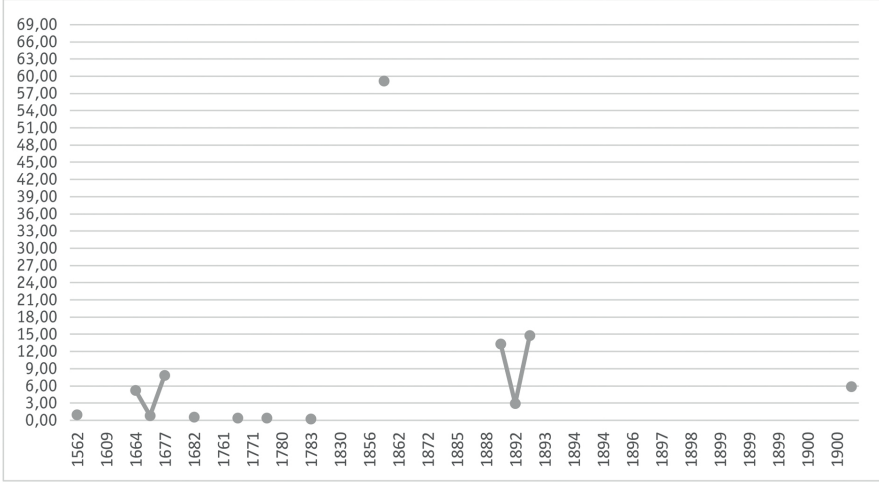
Şekil 7, ikinci grup ücretlerin seyrini göstermektedir. İkinci grubun ücretlerindeki seyir incelendiğinde yine 19. yüzyılın ortalarına kadar ortalama 1 ile 5 kat arasında bir artış söz konusudur. Daha sonraki dönemde ise ücret artışları, vakıfların büyüklüğüne göre değişiklikler gösterse de ortalama seyir 10 ile 20 kat artış arasında ortaya çıkmıştır.

Şekil 8. Yıllara Göre Üçüncü Grup Ücretlerdeki Seyir

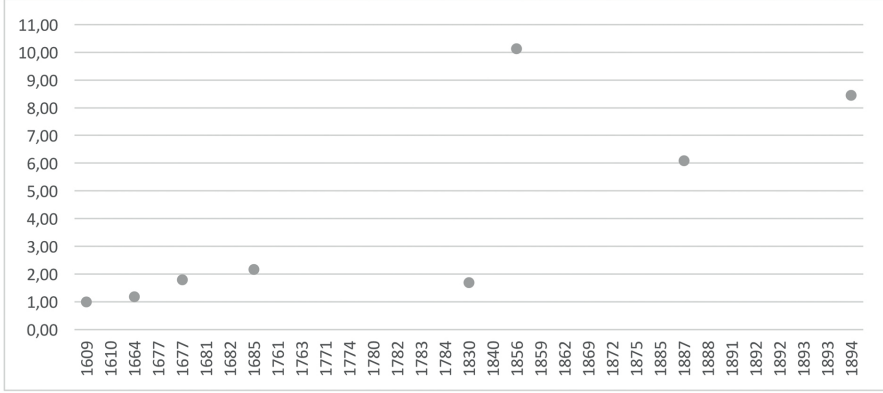
Şekil 8’de ise üçüncü grubun ücret dağılımı verilmiştir. Bu gruba dahil olan sınıflar, büyük oranda, modern üniversitelerde öğretim üyelerine karşılık gelmektedir. Vakfiyelerde bu grubun ücret verilerini frekansı çok yoğun olmasa da genel bir veri sunmaktadır. Buna göre, 18. yüzyıl sonlarına kadar bu sınıfın ücretleri reel olarak ortalama 1 ila 2 kat arasında artış göstermiştir. 20. yüzyılın ilk yıllarında kurulan para vakıflarının vakfiyelerinden alınan veriler ise, anlamlı bir sonuç sunmamaktadır. Fakat, yine de ücretlerin ortalama olarak son 100 yıllık süreçte 10 kat arttığı söylenebilir.

Şekil 9. Yıllara Göre Dördüncü Grup Ücretlerdeki Seyir

Şekil 9, dördüncü gruba dahil olan müteveli ücretlerindeki seyri göstermektedir. Belki de en önemli ücret grubu, mütevellilerin oluşturduğu şeklinde kabul edilebilir. Çünkü iddia edildiği üzere, vakıflar ve para vakıfları büyük oranda aile vakfı şeklinde kurulmakta olup, aile bireyleri müteveli olarak atanıp ücrete bağlanmaktadır. Müteveli ücretleri seyri incelendiğinde ise, durum Makedonya özelinde biraz farklıdır. Görüldüğü üzere, vakıf sözleşmelerinde mütevellilere ücret tahsis eden para vakfı sayısı çok azdır. Ek olarak, verilen ücretlerin artışları 18. yüzyılın sonlarına kadar olan süreçte ortalama 1 ila 2 kat kadar artarken, ancak 19. yüzyılın sonlarında ortalama olarak 10 kata kadar artmıştır.

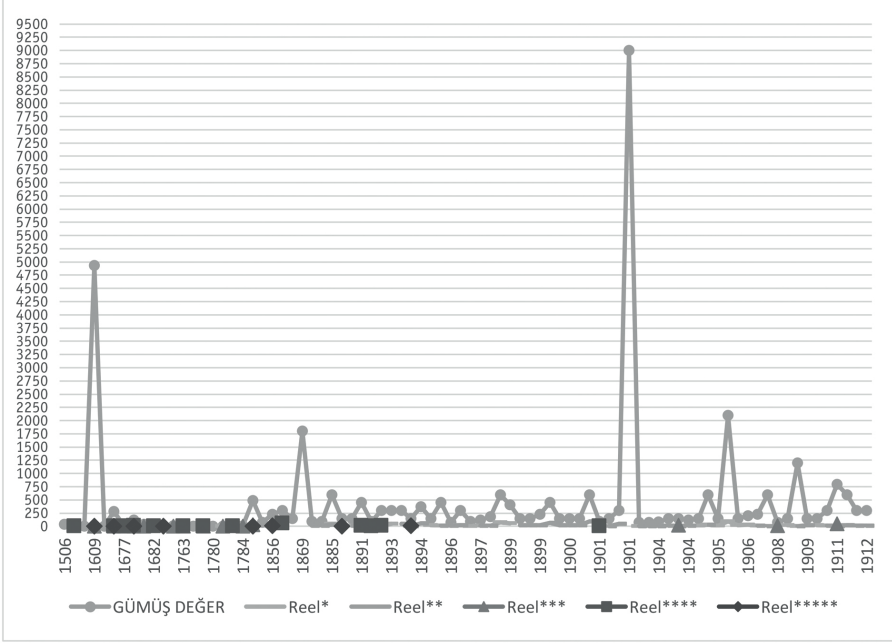
Şekil 10. Yıllara Göre Beşinci Grup Ücretlerdeki Seyir

Şekil 10'da verilen ücretler beşinci ve son grubu temsil etmektedir. Bu gruba dahil olan kişiler büyük oranda, kandil yakanlar, tamirci, talebe, katip, hizmetkar, aşçı vb. ara elemanlardan ve daha düşük vasıflı çalışanlardan oluşmaktadır. Vakfiyeler incelendiğinde, bu gruba ait ücret verileri çok az olsa da, ücretlerin seyri açısından en istikrarlı gidişat bu grupta gözlemlenmiştir. 17. yüzyılın başından 19. yüzyılın sonuna kadar bakıldığında bu grubun ücretleri yaklaşık 8 ila 9 kat arasında bir artış göstermiştir.

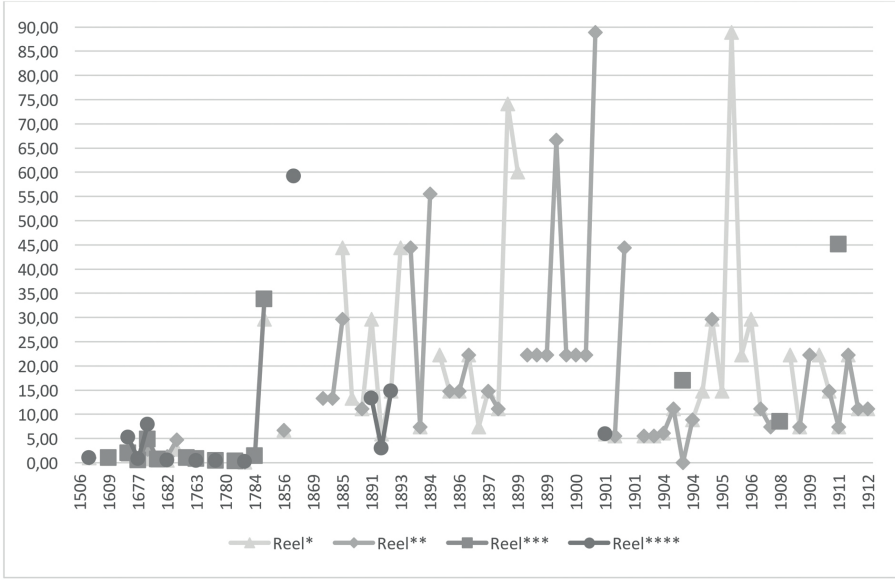
Ücretler ile Vakfiye Getirilerinin Analizi

Analizin son ve üçünü ayağı olan bu alt bölümde ücretler ile para vakıflarının getirileri arasındaki ilişki incelenecektir. Bu ilişkilerin incelenmesi ve çıkacak sonuçlar, vakfedilen miktardan elde edilen getirilerin ne kadarının ücret ne kadarının yatırımlara ve harcamalara dönüştürüldüğünü görmemize yardımcı olacaktır. Bu anlamda Şekil 11, getiriler ile ücretler arasındaki seyri gümüş cinsinden sunmaktadır.

Şekil 11. Vakıfların Neması ve Ücretler Arasındaki Seyir

Şekil 11’de görüleceği üzere yuvarlak ile işaretlenmiş olan “Gümüş Değer” verisi, para vakıflarının gümüş cinsinden getirilerinin bir seyrini göstermektedir. Diğer değişkenler ise, * işaretinin gösterdiği Tablo 2’deki ücret gruplarının reel ücretlerindeki seyri göstermektedir. Grafik incelendiğinde, özellikle 18. Yüzyılın sonlarından itibaren getiriler ile ücretler arasındaki makasın açılmaya başladığı göze çarpmaktadır. Bununla beraber, ademi merkezîyetçi dönemin baskın olduğu 17. Yüzyıl sonlarından 18. Yüzyıl sonlarına kadar dönemde ise, getiriler ile ücretler arasındaki makasın dar olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle, bu dönemde getiriler büyük oranda ücret olarak dağıtıldığı görülmektedir.

Şekil 12. İlk 4 Ücret Grubu Arasındaki Seyir

Şekil 12’de ise ücret seviyesi nispi olarak yüksek olan ilk 4 grubun ücret seyri bir arada verilmiştir. Hangi grubun yüksek ücret aldığı daha önce belirtmiştik. Şekil 12’de de açıkça görüldüğü üzere mütevellî ücretleri, iddia edilen varsayımların aksine ilk 2 grubun çok altından kalırken, üçüncü grup ücretlerine yakın bir konumda seyir etmektedir. Bu anlamda, para vakıflarında vakfedilen paraların mütevellî üzerinden evlatlara aktarılması varsayımı Makedonya özelinde pek gerçekçi görünmemektedir.

Son olarak, 83 para vakfının gümüş değerler üzerinden ortalama sermaye miktarları, getiri miktarları ve ücretleri hesaplanmış ve yüzdesel olarak payları tespit edilmiştir.

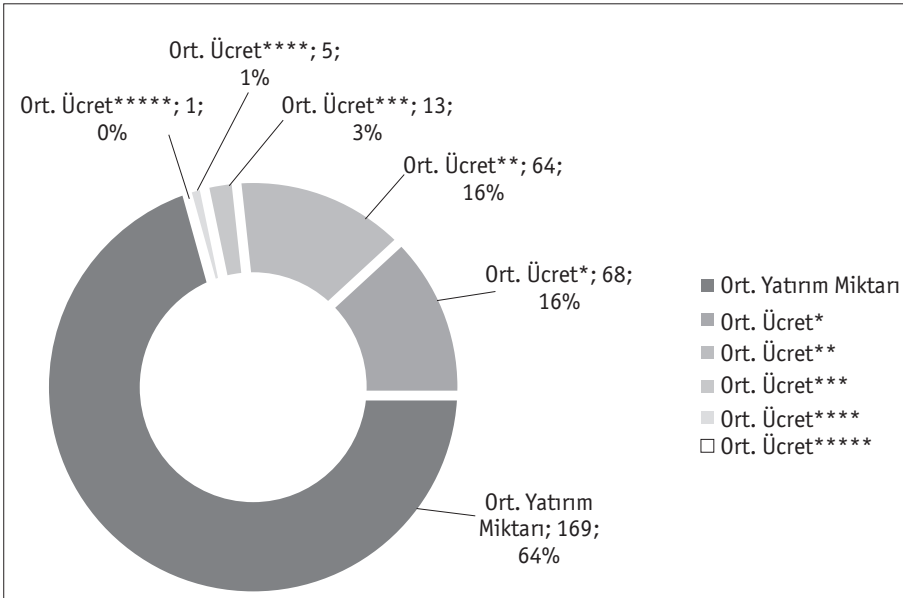
Tablo 3. Ortalama Getiriler ve Harcamaların Payları

	Gümüş	%
Ort. Yatırım Miktarı	269	63,92%
Ort. Ücret*	68	16,18%
Ort. Ücret**	64	15,32%
Ort. Ücret***	13	3,03%

Ort. Ücret****	5	1,29%
Ort. Ücret*****	1	0,24%
Ortalama Gelir Toplamı	420	100 %

Tablo 3, 83 para vakfının 1 yıllık gelirlerinin ortalamasını sunmaktadır. Bulunan değer 420 gümüştür. Bu 420 gümüşlük ortalama getirinin nasıl harcılandığı ise, ücret ortalamalarından yola çıkılarak hesaplanmıştır. Buna göre, birinci gruba ait sınıflar ortalama olarak 68 gümüş yıllık ücret almaktadırlar. İkinci grubun yıllık ücret ortalaması 64 gümüştür. Devam eden sıra ile diğer ücret grupları sırası ile 13, 5 ve 1 gümüş ortalama yıllık ücret almaktadırlar. Elbette bu 3 grup ile ilgili yeterli veri vakfiyelerden bulunamadığından, ortalama ücret seviyeleri beklenenden düşük gerçekleşmiştir. Her ne kadar tablo 3'e göre, getirilerin yatırıma dönüştürülme oranı yaklaşık %64 görünse de bu rakamın, verilerin eksikliğinden bu şekilde ortaya çıktığı tahmin edilmektedir. Diğer taraftan, ücretlerdeki artış trendi izlendiğinde, 3 grubun beklenen yüzdeleri üstteki 2 grubun yüzdelerinden daha düşük olacaktır. Ortalama olarak %5'lik bir artış, getirilerin yatırımlara dönüşüm oranını yine yaklaşık %50 oranında olmasına sebep olacaktır. Böyle bir durumda dahi, Makedonya'da kurulan para vakıflarının vakfiyeler ışığında, amaçlarına uygun şekilde kurulduğu söylenebilir.

Şekil 13. Vakıf Gelirlerinin Ortalama Dağılımı

Şekil 13 ise, tablo 3'de sunulan verilerin bir özetini vermektedir. Benzer analizler daha önce de yapılmıştır. Bu analizler ışığında 17. yüzyıl vakıfları incelendiğinde getirilerin yaklaşık %37'si aile bireylerine ücret olarak transfer edilirken, kalan miktarlar büyük oranda yatırım ve harcamalara aktarılmıştır (Yüksel, 1990: 247-249). 18. yüzyıl vakıflarını ele alan bir diğer çalışmaya göre, getirilerin sadece %15'e yakın bir kısmı aile fertlerine ücret olarak ayrılırken, geri kalan miktar yine yatırım ve harcamalara aktarılmıştır (Yediyıldız, 1982b: 8-10). Aile fertlerine ayrılan oran, 19. yüzyıl vakıflarında ise %17 seviyesinde gerçekleşmiştir (Öztürk, 1991: 104).

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu kurumsal çerçevesi içerisinde vakıflara büyük önem atfetmiştir. Süreç içerisinde değişen iktisadi şartlar, savaş teknoloji, artan mali baskılar ve nüfusun etkisi ile kurumlarında dönüşümler gerçekleştirmiştir. Bu dönüşümler vakıflarda da ortaya gerçekleşmiş ve sürecin sonunda ortaya "para vakıfları" çıkmıştır. Para vakıflarının temel yapısı Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik zihniyeti ile yakın ilişkilidir. Arz yönlü ekonominin, istikrarlı mali yapının ve geleneklerin korunmasını destekleyen bu kurumlar, görüldüğü üzere hem sosyal yapının hem de iktisadi düzenin bozulmaması için önemli birer aktör olarak hayatlarını son döneme kadar sürdürmüşlerdir.

Vakıfların ve dolayısıyla para vakıflarının iktisadi ve sosyal yapı içerisindeki önemi vurgulansa da, bu kurumlar üzerinde bazı temel eleştiriler de yapılmıştır. Bunların başında, refah seviyesi yüksek bireylerin servetlerini kaçırma aracı olarak kullanmaları, ailelerine miras bırakma yöntemi olarak kullanmaları ve mütevellilerin vakıf sermayelerini kendi getirilerini maksimize edecek şekilde sarraflara yüksek kar hadleri ile borç olarak vermeleri olmuştur.

Bu çalışmada yapılan analizler, bu problemlere temel göstergeler üzerinden birer cevap sunmaktadır. İlk olarak, Makedonya özelinde incelenen 83 para vakfının kurucularının büyük çoğunluğu sıradan insanlardan oluşmaktadır. Unvan sıralamasının refah düzeyini yansıttığı bir toplumda ancak üçüncü sırada olan "Ağa" unvanlı kimseler ise sıradan insanları izlemektedir. Refah seviyelerinin yüksek olduğu bilinen ve görülen Paşa ve Bey unvanlı bireylerin kurmuş oldukları vakıf sayısı, toplam para vakıflarının yaklaşık %10'luk bir kısmını oluşturmaktadır. Bununla birlikte, kurulan para vakıfla-

rının ortalama olarak tespit edilen getirilerinin yaklaşık %64'ü (veri eksikliğinden kaynaklı olarak bunun %50 olduğu tahmin edilmektedir) yatırım ve harcamalara giderken ortalama olarak sadece %36'lık bir kısmı ücret olarak verilmektedir. Ortalama olarak verilen bu yüzdelik dilimin her şart altında yarısının, yani yaklaşık %18'lik bir kısmının aile bireylerine ücret olarak aktarıldığı tahmin edilmektedir.

Son olarak, Makedonya para vakıflarının vakfiyelerinde mütevellî sayısı oldukça düşüktür. Bununla birlikte bu mütevellîlerin ücret seviyeleri de 5 grup içerisinde ortalarda yer almaktadır. Mevcut mütevellîlerin, vakıf sermayesini borçlanarak daha yüksek hadler ile sarraflara borç verdikleri vakfiyelerden takip edilememektedir. Ancak, çalışmanın ve analizin temel amacı getirilerin ve ücretlerin bir analizini vaat etmekte olduğu için, mütevellîlerin bu fırsatçı davranışı göz ardı edilerek, vakıf sözleşmelerindeki ribh oranları üzerinden elde edilen getiriler ve ücretlere konsantre olunmuştur. Sonuç olarak, Makedonya'da kurulan vakıfların vakfiyeler ışığında ilk bölümde sunulan vakıfların mahiyetine uygun olarak kurulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

REFERANSLAR

Birincil Kaynaklar

VAKIF	REFERANS
Yahya Paşa ibn Abdulhay	VGMA Defter No: 629, Sayfa: 422-429, Sıra: 332.
Ahmed Ağa bin Abdurrahman	20100811171511IIMUF__BALAT_MAH__VAKIF__BELGELERI__00002_00011
Ayşe Hatun binti Mehmed Efendi bin İsa Bey	VGMA Defter No: 987, Sayfa: 285-286, Sıra: 95.
Kaçanikli Mehmed Paşa	VGMA Defter No: 633, Sayfa: 021, Sıra: 011.
Havva Kadın binti Halil Çelebi	EVK. MÜF. 48-88-VAKFİYE
Kara Mustafa Paşa	VGMA Defter No: 623, Sayfa: 145-147, Sıra: 157.
Süleyman Paşa bin Mürüvvet Ağa	VGMA Defter No: 744, Sayfa: 157-161, Sıra: 39.
Fatma Hatun bint Memi Bey	VGMA Defter No: 580, Sayfa: 384, Sıra: 213.
Ahmed Ağa bin Osman Bey	VGMA Defter No: 987, Sayfa: 35-38, Sıra: 5.
Ayşe Hatun bint Hüdaverdi	VGMA Defter No: 987, Sayfa: 061, Sıra: 016.
Zeynelabidin Paşa bin Ali Ağa	VGMA Defter No: 623, Sayfa: 330, Sıra: 335.
Hasan Ağa bin Halil Efendi	VGMA Defter No: 626-2, Sayfa: 615, Sıra: 653.
Mehmed ibn İbrahim	VGMA Defter No: 626-2, Sayfa: 714 Sıra: 737.

VAKFİYELER İŞİĞİNDE OSMANLI MAKEDONYASI'NDA BULUNAN PARA VAKIFLARININ
SOSYO-EKONOMİK ANALİZİ, 1506-1912

Ali Ağa bin Abdullah	VGMA Defter No: 652, Sayfa: 2, Sıra: 127,128.
Ahmed ibn İbrahim	VGMA Defter No: 987, Sayfa: 241, Sıra: 83-1.
Abdullah Paşa	VGMA Defter No: 628, Sayfa: 446, Sıra: 232.
Halil Ağa bin Mustafa Ağa	VGMA Defter No: 987, Sayfa: 083, Sıra: 025.
Mehmed Eşrefi Efendi	20100812052721 IMUF__USKUDAR_MAH__VAKIF_ BELGELERİ__00338_00001-Pirlepe
Yusuf Ağa ibn İbrahim	VGMA Defter No: 628, Sayfa: 662, Sıra: 375.
Ahmed Arslan Efendi bin Mehmed Ağa bin Mesih	VGMA Defter No: 632, Sayfa: 114, Sıra: 46.
Hüseyin ibn Hacı Mustafa	VGMA Defter No: 581-1, Sayfa: 51, Sıra: 55.
Receb Ağa ibn Mehmed Sadık Ağa	VGMA Defter No: 582-2, Sayfa: 373, Sıra: 280.
Mahmud Ağa ibn Süleyman Ağa ibn el-Hâc Ahmed	VGMA Defter No: 583, Sayfa: 138, Sıra: 122.
Penbe Hanım binti Yusuf Ağa	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 238, Sıra: 187.
Mehmet Efendi	VGMA Defter No: 990, Sayfa: 079, Sıra: 066.
Mustafa Efendi ibn Ahmed	VGMA Defter No: 988, Sayfa: 177, Sıra: 83.
Tahir ibn İbrahim	VGMA Defter No: 988, Sayfa: 188, Sıra: 92.
Salih ibn Yaşar ve Arkadaşları	VGMA Defter No: 988, Sayfa: 243, Sıra: 153.
Kadime bint Muhtar	VGMA Defter No: 988, Sayfa: 295, Sıra: 190.
Hurşid Ağa ibn Ferhad	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 43, Sıra: 35.
Destan ibn Hasan	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 78, Sıra: 60.
Ebubekir Efendi ibn Salih	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 120, Sıra: 84.
Yaşar ibn Molla Ahmed ve Yunus ibn Mustafa	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 122, Sıra: 86.
Hasan Ağa ibn Selim	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 112, Sıra: 80.
Memiş ibn Osman	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 163, Sıra: 122.
Mustafa ibn Kanber	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 193-194, Sıra: 148.
Maksud Bey ibn Süleyman	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 95, Sıra: 71.
Felek ibn Bahaeddin Ömer	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 164, Sıra: 123.
Murad Ağa ibn Yusuf ibn Abdullah	VGMA Defter No: 990, Sayfa: 47, Sıra: 38.
Hayreddin ibn Abdurrahman	VGMA Defter No: 605, Sayfa: 137, Sıra: 194.
İbrahim ibn Receb	VGMA Defter No: 990, Sayfa: 2, Sıra: 2.
Abdurrahman bin Hüseyin	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 167, Sıra: 126.
Murtaza Ağa ibn Zülfikar	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 138, Sıra: 103.
Ali Ağa ibn Mustafa Ağa ibn Ali	VGMA Defter No: 598, Sayfa: 42, Sıra: 30.
Ramazan ibn Osman Beşe	VGMA Defter No: 991, Sayfa: 44, Sıra: 55.
Fazlı ibn Hüseyin	VGMA Defter No: 991, Sayfa: 051, Sıra: 067.
Davud Ağa ibn Zülbahar	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 227, Sıra: 180.

Yunus Ağa ibn Muslih	VGMA Defter No: 991, Sayfa: 50, Sıra: 63.
Murad ibn Arslan	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 189, Sıra: 145.
Emrullah Ağa ibn Receb	VGMA Defter No: 991, Sayfa: 41, Sıra: 49.
Rıfat ibn Bayram	VGMA Defter No: 990, Sayfa: 73, Sıra: 61.
Bekir ibn Süleyman ibn Mustafa	VGMA Defter No: 990, Sayfa: 52, Sıra: 45.
Süleyman ibn Faris	VGMA Defter No: 990, Sayfa: 91, Sıra: 76.
Emin Ağa ibn Seyfullah	VGMA Defter No: 990, Sayfa: 156, Sıra: 154.
Abdullah ibn Ali Feyda	VGMA Register No: 991, Page: 18, Serial: 20.
Halil Ağa ibn Musa ve Hasan ibn Yusuf	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 174, Sıra: 132.
Adem ibn Sinan ve İlyas ibn İsmail	VGMA Defter No: 991, Sayfa: 033, Sıra: 034.
Sabiha Hamm binti Malik Paşa	VGMA Defter No: 990, Sayfa: 7, Sıra: 6.
İsmail ibn Talib	VGMA Defter No: 991, Sayfa: 16, Sıra: 16.
İbrahim Ağa ibn Timur Ağa ve Bekir Efendi ibn Salih Ağa	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 244, Sıra: 190.
Receb Ağa ibn Ali ibn Şaban	VGMA Defter No: 990, Sayfa: 31, Sıra: 24.
Seydi Ağa ibn Emin	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 231, Sıra: 183.
Yunus Ağa ibn Rıdvan	VGMA Defter No: 600, Sayfa: 091, Sıra: 112
Şakir Ağa ibn Arslan	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 225, Sıra: 178.
Ali Ağa ibn Veysel	VGMA Defter No: 991, Sayfa: 16, Sıra: 17.
Kazım Ağa ibn Kamber	VGMA Defter No: 990, Sayfa: 25, Sıra: 38.
Abdullah Ağa ibn Mehmed	VGMA Defter No: 990, Sayfa: 13, Sıra: 11.
Ahmed Ağa ibn Bekir	VGMA Defter No: 991, Sayfa: 34, Sıra: 39.
Bayram ibn Zeynel	VGMA Defter No: 601, Sayfa: 155, Sıra: 199.
Osman ibn Latif	VGMA Defter No: 991, Sayfa: 34, Sıra: 37.
Tosun ibn Said ve Arkadaşları	VGMA Defter No: 990, Sayfa: 51, Sıra: 44.
Süleyman Ağa ibn Arslan	VGMA Defter No: 604, Sayfa: 185, Sıra: 260.
Ahmed Efendi ibn Hamir ibn Bilal	VGMA Defter No: 990, Sayfa:43, Sıra: 34.
İlyas bin Abdülhalim ve Kazım bin Hacı Ali	VGMA Defter No: 600, Sayfa: 200, Sıra: 251.
İlyas Ağa ibn İsmail	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 226, Sıra: 179.
Hasbi Efendi ibn Nebi Ağa	VGMA Defter No: 990, Sayfa: 081, Sıra: 067.
Veysel Ağa ibn Emin	VGMA Defter No: 602, Sayfa: 18, Sıra: 24.
Eyyub Sabri Bey ibn Sadık Ağa	VGMA Defter No: 604, Sayfa: 194, Sıra: 277.
İbrahim bin İdris ve Arkadaşları	VGMA Defter No: 604, Sayfa: 193, Sıra: 276.
Hatib Ağa ibn İbrahim	VGMA Defter No: 604, Sayfa: 145, Sıra: 196.
Cemal Ağa ibn Osman ve Tayyib bin Şaban	VGMA Defter No: 601, Sayfa: 157, Sıra: 204.
Receb ibn İbrahim ve Yahya ibn Ali	VGMA Defter No: 991, Sayfa: 14, Sıra: 14.

İkincil Kaynaklar

- Ateş, İbrahim (1982), Hayri ve Sosyal Hizmetler Açısından Vakıflar, *Vakıflar Dergisi*, 15, ss. 52-88.
- Berki, Şakir (1969) Vakfın Mahiyeti, *Vakıflar Dergisi*, 8, ss. 1-7.
- Bulut, Mehmet (2008), Osmanlılar'da Ekonominin Finansmanı Meselesine Yeniden Genel Bir Bakış, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 18 (4), ss. 447-452.
- Çizakça, Murat (1999), İslam Dünyası'nda ve Batı'da İş Ortaklıkların Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Çizakça, Murat (2000), *History of Philanthropic Foundations: The Islamic World From the Seventh Century to the Present*, Bogazici Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Çizakça, Murat (2002), Latest Development in the Western Non-Profit Sector and the Implications for Islamic Awqaf, *Islamic Economic Institutions and the Elimination of Poverty*, The Islamic Foundation, Leicester, ss. 263-287.
- Çizakça, Murat (????), *Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları*, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Divitçioğlu, Sencer (2010), *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Döndüren, Hamdi (2008), Osmanlı Tarihinde Bazı Faizsiz Kredi Uygulamaları ve Modern Türkiye'de Faizsiz Bankacılık Projeleri, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1), ss. 1-24.
- Genç, Mehmet (2000), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*. Ötügen Neşriyat, İstanbul.
- İnalçık, Halil (1973), *The Ottoman Empire: The Classical Age 1300-1600*, (Çev. Norman Itzkowitz ve Colin Imber), Weidenfeld & Nicolson, Londra.
- İnalçık, Halil (2000), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- İnalçık, Halil (2006), Vakıf Medeniyeti, *Vakıflar Dergisi Özel Sayısı: Vakıf Medeniyeti*.
- Karaman, Kıvanç ve Pamuk, Şevket (2002), Ottoman State Finances in European Perspective, 1500-1914, *The Journal of Economic History*, 70 (3), ss. 593-629.
- Koehler, B. (2010), *Early Islamic Charities as Catalysts of Institutional Innovation*, Institute of Economic Affairs 2010, Blackwell Publishing, Oxford.
- Köprülü, Fuad (1942), Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü, *Vakıflar Dergisi*, 2, ss. 1-35.
- Kuran, Timur (2003), The Islamic Commercial Crisis: Institutional Roots of Economic Under Development in the Middle East, *The Journal of Economic History*, 63, ss. 417-449.
- Kuran, Timur (2004), Why the Middle East is Economically Underdeveloped: Historical Mechanisms of Institutional Stagnation, *Journal of Economic Perspectives*, 18, ss. 71-90.
- Mandeville, Jon (1979), Usurious Piety: The Cash Waqf Controversy in the Ottoman Empire, *International Journal of Middle East Studies*, 10 (3), ss. 289-308.
- Öztürk, Nazif (1991), Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi, *Basılmamış Doktora Tezi*.
- Öztürk, Nazif (1993), Tarihte ve Bugün Vakıflar Eliyle Aileye Götürülen Hizmetler, *Sosyal Politikalar Çalışma Dergisi*, 3, ss. 78-89.

- Pamuk, Şevket (2000), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Fiyatlar ve Ücretler, 1469-1914, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.*
- Pamuk, Şevket (2004), Institutional Change and the Longevity of the Ottoman Empire, 1500-1800, *Journal of Interdisciplinary History*, 35(2), ss. 225-247.
- Pamuk, Şevket (2009), Changes in Factor Markets in the Ottoman Empire, 1500-1800. *Continuity and Change*, 24(1), ss. 1-30.
- Pamuk, Şevket (2010), *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Shatzmiller, Maya (2001), Islamic Institutions and Property Rights: The Case of the "Public Good" Waqf, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 44, ss. 44-74.
- Tabakoğlu, A. (2008), *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Yediyıldız, Bahaeddin (1982a), Müessese Toplum Münasabetleri Çevresinde XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi, *Vakıflar Dergisi*, 15, ss. 23-53.
- Yediyıldız, Bahaeddin (1982b), Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplamandaki Rolü, *Vakıflar Dergisi*, 14, ss. 1-27.
- Yüksel, Hasan (1990) *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü Üzerindeki Araştırma (1585-1683)*, *Basılmamış Doktora Tezi.*